

Steenmarter

Martes foina

De steenmarter lijkt op een laag op de poten staande slanke kat. De dekharen van de vacht zijn bruin tot grijsbruin, waardoorheen de witte tot grijswitte ondervacht schemert. Kenmerkend is de witte tot geelwitte keelvlek, die meestal van de kin tot over de borst reikt en vaak uitloopt tot op de beide voorpoten. De neus is vleeskleurig. Het mannetje is gemiddeld groter en zwaarder dan het vrouwtje: van neus tot staartpunt gemeten 70 tegenover 65 cm en 1700 tegenover 1300 g (BROEKHUIZEN ET AL. 2010).

Steenmarters zijn trage voortplanters. Na de paring, tussen half juni en half augustus, wordt na een uitgestelde embryonale ontwikkeling rond februari een nest van meestal twee of drie jongen geboren. Daar staat tegenover dat dieren van meer dan tien jaar oud geen zeldzaamheid zijn (BROEKHUIZEN ET AL. 2010).

Leefomgeving

De steenmarter heeft een voorkeur voor kleinschalige landschappen. In de tweede helft van de twintigste eeuw is de soort in toenemende mate ook stedelijk gebied gaan bewonen. De omvang van het territorium is afhankelijk van de kwaliteit en kan variëren van tientallen tot enkele honderden hectares. De territoria van de mannetjes zijn twee tot drie keer zo groot als die van de vrouwtjes.

Als schuilplaats wordt een donkere plek uitgezocht. Dit kan een boomholte zijn, een plaats onder een takkenhoop of houtstapel, een door een ander dier gegraven hol, een kruipkelder, een spouwmuur, een vliering of een ruimte boven een plafond. In de zomer kunnen ook opener plaatsen worden gebruikt, zoals een overgroeide greppel of een dichte haag. Er wordt regelmatig van schuilplaats gewisseld. Soms worden zelfs tientallen schuilplaatsen gebruikt, waardoor het aantal steenmarters sterk kan worden overschat.

Steenmarter.
Foto: Henk van Harskamp.
Beech marten.

Voedsel

De steenmarter is een opportunistische omnivoor en eet wat gemakkelijk te bemachtigen is, zowel dierlijk als plantaardig voedsel. Het plantaardige deel beperkt zich tot bessen en vruchten. Het dierlijke voedsel omvat naast (jonge) konijnen, muizen en mollen ook vogels en eieren, reptielen, amfibieën, insecten, wormen en kadavers (voornamelijk in de winter). Door de mens geproduceerd afval zoals vlees en brood wordt ook gegeten.

Areaal

De steenmarter komt in het grootste deel van Midden- en Zuid-Europa voor, maar ontbreekt in het noorden. Oostelijk loopt het areaal van Turkije tot in China en Mongolië. In de Middellandse Zee ontbreekt hij op alle westelijke eilanden behalve Ibiza.

Voorkomen in Nederland

Prehistorie

Er zijn uit Nederland geen steenmartervondsten uit de prehistorie.

Historische gegevens tot 1946

Omdat de eerste schriftelijke vermelding in Duitsland al uit het begin van de dertiende eeuw stamt (RESNICK & KITCHELL 1999), is het mogelijk dat hij in ons land enkele eeuwen over het hoofd is gezien, want de eerste berichten over het voorkomen in Nederland stammen pas uit de achttiende eeuw: Land van Voorne (ZH) in 1750 en de provincie Utrecht in 1781 (VERSTER VAN WULVERHORST 1840). Of de steenmarter toen algemeen was, is de vraag: roofdieren werden intensief bestreden, ook als ze incidenteel voorkwamen. In het begin van de negentiende eeuw kwam de steenmarter in alle gewesten van Nederland voor (BENNET & VAN OLIVIER 1822). Hoeveel waarde we aan die uitspraak moeten toekennen is onduidelijk, omdat in het overzicht de boomarter niet wordt genoemd. Uit de provinciale en gemeentelijke verslagen uit de periode 1852-1857 met betrekking tot de uitbetaalde jachtpremies blijkt dat de steenmarter hoofdzakelijk in de zuidelijke helft van Nederland voorkwam (WTFEWAAL 1859).

In de eerste helft van de twintigste eeuw zou de steenmarter in de noordelijke provincies en het westen van het land ontbreken (EYKMAN 1937), terwijl hij in Noord-Brabant en Limburg na 1920 een zeldzaamheid was (HUSSON 1957, KNIPPENBERG 1959). Wigman (1942) stelde dat gezien zijn zeldzaamheid 'voor de steenmarter stellig bescherming

gepredikt mag worden'. In 1942 werd de jacht op steenmarters niet meer geopend, na wijziging van de wettelijke status van schadelijk wild in pelswild.

Periode 1946-1969

Ht besluit van 1942 was na de bevrijding teruggedraaid maar werd in 1947 opnieuw genomen. De aloude praktijk van bestrijding was niet direct beëindigd. Aan het eind van de jaren 1960 was het voorkomen hoofdzakelijk beperkt tot Twente, de Achterhoek, Montferland, het Rijk van Nijmegen en Midden- en Zuid-Limburg. Buiten deze streken waren er nog meldingen van gevangen of geschoten dieren uit het zuidwesten van Friesland, Noord-Brabant en Zeeuws-Vlaanderen.

Periode 1970-1988

Over de situatie in de jaren 1970 is weinig bekend. Waarschijnlijk was de verspreiding onverminderd beperkt. Alleen in Twente nam het aantal meldingen toe, maar Hoekstra (1984) rekende de steenmarter nog wel tot de bedreigde soorten. Achteraf werd duidelijk dat het herstel hier al in de tweede helft van de jaren 1970 is begonnen (MÜSKENS & BROEKHUIZEN 1986) en mogelijk geldt dat ook voor de oostelijke Achterhoek.

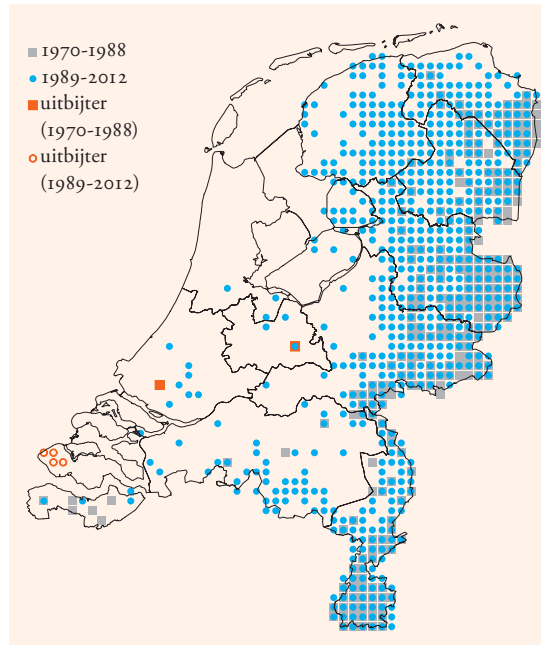
In het begin van de jaren 1980 werd ook het zuidoosten van Groningen en Drenthe bereikt. Het herstel was overigens niet het gevolg van de in 1942 ingevoerde wettelijke bescherming, maar van een kolonisatie vanuit aangrenzend Duitsland, waar de soort steeds aanwezig is geweest en waar de toename al eerder was begonnen. Ook de populaties in het oostelijke deel van het Rijk van Nijmegen en Zuid-Limburg namen waarschijnlijk toen al in omvang toe.

De kolonisatie van noordoostelijk Nederland verliep relatief snel. Kanalen als het Eemskanaal, het Noord-Willemskanaal, de Drentse Hoofdvaart en het Meppelderdiep vormden aanvankelijk barrières voor verdere verspreiding. Naar het zuiden toe gold dit voor de IJssel, het Pannerdensch Kanaal, de Waal, het Maas-Waalkanaal en de Maas in Noord-Limburg. In Midden-Limburg werden in de jaren 1980 ook verschillende steenmarters ten westen van de Maas aangetroffen, waarbij het onzeker is of deze dieren van oostelijke oorsprong waren of afstamden van een oude populatie die hier stand heeft gehouden. Dat laatste is niet onmogelijk, omdat in het begin van de jaren 1980 in het noordoosten van het aangrenzende Belgisch Limburg ook enkele steenmarters werden aangetroffen (VAN DEN BERGE 1999).

Periode 1989-2012

Na 1988 breidde het verspreidingsgebied zich gestaag uit. In 2006 had de steenmarter al vaste voet in het oostelijke deel van Friesland en in Gaasterland. Ook in de Kop van Overijssel en de Noordoostpolder is de soort al algemeen. In Gelderland worden steeds vaker steenmarters ten westen van de IJssel aangetroffen, waarschijnlijk doordat aan de oostkant gevangen exemplaren hier worden losgelaten. Tegenwoordig worden al steenmarters gemeld uit Utrecht, de Flevopolders en Zuid- en Noord-Holland.

Het toenemende aantal waarnemingen in het westen van Limburg, Noord-Brabant en Zeeuws-Vlaanderen hangt

waarschijnlijk samen met de kolonisaties van Vlaanderen vanuit de Ardennen en Noordwest-Frankrijk (VAN DEN BERGE ET AL. 2012). Het zal een kwestie van tijd zijn voor heel Nederland tot het verspreidingsgebied van de steenmarter kan worden gerekend, waarschijnlijk met uitzondering van de Waddeneilanden.

Na 2012

Zoals te verwachten was is het aantal waarnemingen in het westen van het land toegenomen. Bijzonder is de vondst in juni 2014 van een steenmarter die op de Afsluitdijk dicht bij Den Oever (NH) werd doodgereden, wat illustreert dat steenmarters zich over grote afstanden kunnen verplaatsen. Levende dieren zijn waargenomen bij onder meer Utrecht, Den Haag, Rotterdam-Zuid en op Tholen.

▼ Soms kruipen steenmarters wel eens in het motorcompartiment van auto's en kunnen dan soms schade aanrichten aan kabels. Foto: Dick Klees.

Sometimes beech martens enter the motor compartments of cars and may cause some damage to cables.

▲ Een steenmarter onder de dakbedekking van een schuurtje. Foto: Paul van Hoof. *A beech marten below the roof cover of a shed.*

Veranderingen en oorzaken

Waarschijnlijk bleef de steenmarter tot 1947 door de intensieve bejaging steeds zeldzaam. De sluiting van de jacht in 1942 leidde aanvankelijk niet tot het beoogde herstel: de eeuwenlange bejaging, die gericht was op uitroeiing, liet zich niet zomaar stoppen. Pas in de jaren 1970 trad er, door immigratie vanuit Duitsland, een kentering op, hoewel als gevolg van de intensivering van het landgebruik en de vele ruilverkavelingen de leefomstandigheden op het platteland niet gunstiger leken te zijn geworden. Waardoor de 'nieuwe' steenmarter zo succesvol is, is onbekend. Er wordt wel aangenomen dat we thans te maken hebben met een ander 'ecotype' dat beter is aangepast aan het verstedelijkte landschap. Dit type zou zijn oorsprong ergens in Midden-Europa hebben. Uit de jachtstatistieken uit Denemarken, Duitsland en Oostenrijk blijkt dat het aantal gedode steenmarters in het begin van de jaren 1960 begon toe te nemen, wat zich na 1975 in versterkte mate voortzette (BROEKHUIZEN ET AL. 2010). In het algemeen duurde

de periode van toename ongeveer 20 jaar, waarna er stabilisatie optrad. Het lijkt aannemelijk dat dit ook voor Nederland geldt: in het oosten van het land zou het aantal steenmarters nu gestabiliseerd zijn.

Bedreigingen en bescherming

Door de territoriale leefwijze worden jonge steenmarters, vooral mannetjes, gedwongen tot verre tochten voor het vinden van een vrij gebied, met name in november, waarbij ze extra kwetsbaar zijn voor het verkeer. Oudere mannetjes worden vaak slachtoffer van het verkeer in de maanden mei en juni, wanneer ze proberen hun territorium zoveel mogelijk te vrijwaren van mogelijke rivalen. Steenmarters kunnen echter profiteren van voorzieningen die voor andere soorten zijn getroffen, zoals ecodeucten en faunatunnels.

Nu de steenmarterstand zo spectaculair is toegenomen en sommige dieren schade veroorzaken aan huizen en auto's, gaan er stemmen op om de stand weer door bejaging te 'reguleren'. Voor een soort met een betrekkelijk trage voortplanting en waarvan het aantal doorgaans wordt overschat, kan intensieve bejaging leiden tot overbejaging. Om dit te voorkomen moeten effectieve methoden worden ontwikkeld om de dieren op afstand te houden van schadegevoelige objecten.

Sim Broekhuizen & Gerard J.D.M. Müskens

SUMMARY

Beech marten *Martes foina*

The beech marten mainly occurs in the eastern half of the Netherlands, originally in mostly small-scale landscapes. In the second half of the 20th century, it expanded its range into urban areas. Beech martens build their dens in sheltered, dark places such as hollow trees, wood piles and vacant spaces inside buildings. The beech marten has been expanding its range since the 1970s, initially moving into the north of the country but later into the west as well. It is expected to continue its advance.